

Bu gün dünyada istiləşmə həddinin son 10-15 illə müqayisədə iki, bəzi ərazilərdə 3 selsi artdığı müşahidə olunur. Bu da təxminən 2 milyard insanın həyatı əhəmiyyət daşıyan su ehtiyatlarının itirilməsi deməkdir. Science jurnalında dərc olunan araşdırmada 200 min fərqli buzlağın iqlimdən necə zərər gördüyü detallı formada izah edildikdən sonra istiləşməni 1,5 dərəcəyədək endirməyi hədəfləyən Paris razılaşmasına əməl edilsə belə, mövcud buzlaqların yarısı itiriləcəyi ehtimal olunur.

Təbii ki, qlobal istiləşmə təkcə təbiətə deyil, həm də heyvanat aləminə, hətta insanlar üçün ciddi fəsadlar törədir. Əvvəllər iqlim və hava bəşəriyyətə birbaşa təsir göstərirdi. Hər şey onlardan asılı idi. İnsanlar harada və necə yaşayacaqlarını özləri müəyyənləşdirir-

Qlobal istiləşmə bəşəriyyət üçün təhlükə yarada bilər

kütlə itirib. 2000-2011-ci illər arasında buzlaqlar hər il orta hesabla 231 milyard ton ərimişdirsə, bu göstərici 2012-2023-cü illər arasında 314 milyard tona yüksəlib. 2023-cü ildə isə rekord səviyyədə – 548 milyard ton buzlaq əriyib. Bütün bu sadaladığımız faktlar dünya üçün ciddi iqlim təhlükəsinin reallaşdığını aydın şəkildə ortaya qoyur.

Qətiyyətli addımlar atılmasa, istiləşmə böyük fəlakətlər yaradacaq

Tədqiqatlar nəticəsində məlum olub ki, son 23 il ərzində təxminən 7 trilyon ton buzlağın əriməsi dəniz səviyyəsini təxminən 2 santimetr qaldırıb. Xüsusilə Alp dağları bu ərimənin ən çox müşahidə olunduğu bölgə-

di. Ancaq indi insanlar özləri iqlimə təsir edirlər. Bu da bəzən həlli mümkün olmayan problemlərə, hətta meşə yanğınların baş verməsinə, canlı aləmin sıradan çıxmasına gətirib çıxarır. Araşdırmalara görə, dünyamız insanların müdaxiləsi nəticəsində indiki sürətlə istiləşməyə davam edərsə, 2100-cü ilə qədər bütün dağ buzlaqlarının 68 faizi əriyəcək.

Dünyanın müxtəlif ölkələrində sürətlə meşə yanğınlarının baş verməsi, dənizdə və quruda canlı aləmin sıradan çıxması məhz insanların təbiətə, xüsusilə də iqlimə təsir etmələrindən irəli gəlir. Qlobal istiləşmə fonunda dəniz və çaylar qurumaqla yanaşı, quru sahələrdə meşələr sürətlə yanğınlara məruz qalır. Ən narahatedici hal ondan ibarətdir ki, yanğınların neytrallaşdırılmasında ciddi problemlər baş verir. Nəticədə təbiət, torpaq örtüyü, bitki aləmi, ağaclar, heyvanlar, eləcə də insanlar çox ciddi zərər görürlər. Son illər ən çox meşə yanğınları Avstraliya, Türkiyə, Yunanıstan, ABŞ, Rusiya və Kanada ölkələrində baş verib. Ümumilikdə son 10 il ərzində dünyada 82 milyon hektar meşə sahəsi yanıb. 2019-cu ilin iyun ayında Avstraliyada baş vermiş meşə yanğınları bir ilə yaxın davam edib. Hesablamaya görə, 10 milyon hektar ərazi yanıb kül olub. 3 minə yaxın ev yanaraq yarasız hala düşmüşdür, 28 nəfər insan ölmüşdür. Bəzən elə hallar yaşanır ki, yanğınları nəzarət altına almaq mümkün olmayır. Daha doğrusu, yanğınların söndürülməsi dövlətlərin müvafiq qurumlarına çətinliklər yaratdığı üçün başqa dövlətlərdən yardımlar istəyirlər.

Birgə fəaliyyət nəticəsində Türkiyədə yanğınları nəzarət altına almaq mümkün olmuşdu

Dəfələrlə Azərbaycan yaxın uzaq dövlətlərdə baş vermiş yanğınların nəzarət altına alınmasında yaxından iştirak edib. Ötən il Türkiyədə yanğınlara başlayan zaman Azərbaycan Respublikası Prezidentinin tapşırığına əsasən, Fövqəladə Hallar Nazirliyinin (FHN) yanğınsöndürmə qüvvələrinin əməkdaşlarından ibarət qrup Türkiyədə tüğyan edən meşə yanğınlarının sönd-

ürülməsi və daha geniş miqyas almasına imkan verilməməsi məqsədilə qardaş ölkəyə göndərilmişdir. Ümumilikdə Azərbaycan tərəfindən Türkiyədə baş verən yanğınların söndürülməsi üçün Fövqəladə Hallar Nazirliyinin 500 nəfərdən ibarət şəxsi heyəti, helikopterlər, həmçinin digər lazımı avadanlıq və ləvazimatlar göndərilmişdir. Birgə fəaliyyət nəticəsini vermiş və tüğyan edən meşə yanğınlarını söndürmək mümkün olmuşdur. O zaman Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevə Türkiyədə baş verən yanğınların söndürülməsində göstərdiyi köməyə görə təşəkkür etmişdir. Bu barədə Türkiyə prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan xalqa müraciətində Azərbaycana təşəkkür etmişdir: "Bir millət, iki dövlət anlayışı ilə hərəkət etdiyimiz can Azərbaycanımızın prezidenti, əziz qardaşım İlham Əliyevə ürəkdən minnətdarlığımı bildirirəm. İlham qardaşım sadəcə zəng etmədi, həm də ölkəmizə "BE-200" tipli amfibiya yanğınsöndürən təyyarəsini göndərməklə yanğınlara mübarizəyə güclü dəstək verir. Çətin günlərimizdə daim dəstək olduğumuz azərbaycanlı qardaşlarımızla bundan sonra da hər sahədə birliyimizi davam etdirəcəyik".

İstiləşmə buzlaqların əriməsinə gətirib çıxarır

Son yüz il ərzində planetdə orta temperatur selsi üzrə 3 dərəcə yüksəlib və bu gün ki, araşdırmalara təsdiq edir ki, temperaturun yüksəlməsi davam edir. Qlobal istiləşmə adətən son bir neçə onillikdə planetin səthində temperaturun artması kimi başa düşülür. Planetimiz niyə istiləşir? İnsanlar elektrik enerjisi əldə etmək üçün neft, təbii qaz və kömür yandırır. Bu manipulyasiyalar nəticəsində qazlar atmosfərə daxil olur: karbon qazı və azot oksidi. Eyni qazlar - onlara istixana qazları deyilir, həmin qazlar müəssisələr tərəfindən, həm də daxili yanma mühərriklərində işləyən nəqliyyat vasitəsi ilə qaz hava səthinə buraxılır. Kənd təsərrüfatı həm də metan mənbəyidir - istilik saxlamaq baxımından karbon qazı ilə rəqabət apara bilən güclü istixana qazıdır. Atılan qazların miqdarının artması istixana effektini artırır - bu, Yer kürəsində temperaturun artmasına səbəb

olur.

Planetdə orta temperaturun artması öz növbəsində dəniz səviyyəsinə təsir göstərir: buzlaqlar əriyir, buna görə əlavə su okeana daxil olur.

Bundan əlavə, okean, təbii ki, quru ilə birlikdə isinir. Və isti suyun həcmi, bildiyimiz kimi, soyuqdan daha böyükdür. Beləliklə, son 100 ildə dəniz səviyyəsi təxminən 20 sm qalxıb. Alimlərin araşdırmalarına görə, qış temperaturu kəskin şəkildə yüksəlib və bu da şimal maralları və yerli sakinləri üçün fəlakətli nəticələrə səbəb ola bilər.

60 illik təcrübəyə malik maralı çobanı Per Qaup jurnalistlərə bildirib ki, biz artıq qlobal istiləşmənin təsirlərini hiss edirik: "Görürəm ki, iqlim dəyişikliyi səbəbindən daha çox maralı itiririk. Qışı soyuq, quraq keçən kontinental iqlim getdikcə daha aşağı temperatur və yağışlı sahil bölgələrinə çevrilir. İqlim dəyişikliyi qar altında liken və mamırla qidalanan 146.000 şimal maralı üçün otlaq şəraitinə təsir göstərəcək. Heyvanlar ölür, çünki yem azdır, xüsusən də gənc marallar üçün".

Çoban iddia edir ki, Kautokeinoda temperatur həftələrlə müntəzəm olaraq -40°C-ə enir. İndiki vaxtda bu, çox nadir hallarda və qısa müddət ərzində baş verir. Şimal maralları üçün daimi problem hazırda ac maralların dirnaqları ilə keçə bilmədiyi qalın buz təbəqələri yaradan daimi alternativ ərimə və donmalardır. Şimal maralları likenlərə və mamırlara çata bilmədikdə, çobanlar başqa otlaqlar axtarırlar. Bu, rəsmi olaraq sərhədi müəyyən edilməmiş otlaqlar üstündə çobanlar arasında münaqişələrə səbəb ola bilər. İqlim dəyişikliyi həm də ildə iki dəfə transhumasiyanı çətinləşdirir".

Beynəlxalq Şimal Maralı Bəcərmə Mərkəzinin direktoru Anders Oskal bildirib ki, Şimal maralı həmişə dəyişən iqlimdə yaşayıb və onlar təbiətə uyğunlaşmağı öyrəniblər: "Bizim əsas narahatlığımız odur ki, Arktika istiləşdikcə və insan fəaliyyəti artıqca daha əlçatan olur".

47 yaşlı çoban Mathis Andreas isə qeyd edib ki, biz gəlib həyatımızı, həyat tərzimizi, ənənəvi torpaqlarımızı məhv edən insanları elimizlə qarşılaya bilmərik.

Araşdırmaya əsasən, XXI əsrin əvvəlindən bəri buzlaqlar 6500 milyard tondan çox

lərdən birinə çevrilib. Buzlaq kütləsinin azalması milyonlarla insan üçün içməli su təchizatını təhlükə altına qoymaqla yanaşı, dəniz səviyyəsinin yüksəlməsi səbəbindən sahiləni bölgələrdə daşqın riskini artırır. İqlim problemləri ilə bağlı həyəcan təbii durmadan artır. Son illərdə aparılan elmi araşdırmalar göstərir ki, iqlim dəyişikliyi buzlaqların daha sürətlə əriməsinə səbəb olur. "Nature" jurnalında dərc edilən yeni tədqiqatın nəticələrinə görə, 2000-ci ildən bəri dünya üzrə buzlaqların orta hesabla 5 faizindən çoxu əriyib və bu proses son onillikdə daha da sürətlənib.

Söz yox ki, dünyanın heç bir dövləti qlobal istiləşmədən siqortalanmayıb. Temperaturun artmasının qarşısının alınması üçün dövlətlərin müdaxilələri də mümkünsüzdü. Sadəcə yetər ki, dövlətlər 2015-ci il də qəbul edilən Paris sazişinə əməl etməlidir. Əks halda dünyamızda istiləşmə ciddi fəsadlara yol açar. İstiləşmənin nəzarətdən çıxması il susuzluqdan yalnız Afrika ölkələri deyil, həm də Avropa və Asiya dövlətləri də əziyyət çəkəcəklər. Bununla yanaşı, iqlim dəyişikliyi dəniz bitkilərinin məhsuldarlığını azalmasına gətirib çıxaracaq. Susuz ərazilərin geniş əraziləri əhatə etməsi ilə dünyada bir milyard yaxın insanın evlərini tərk etməsi ilə üzləşməli olacaqlar. Çünki bu gün faktiki dünyada bir milyard yaxın insan torpaq eroziyasına meyilli ərazilərdə yaşayırlar. Dünya Bankının hesablamalarına görə, heç bir tədbir görülməyə, 2050-ci ilə qədər Saxara səhrası və onun ətrafında Afrika, Latın Amerikasası və Cənubi Asiyada 150 milyondan çox insan öz bölgələri daxilində köç etmək məcburiyyətində qalacaq.

Dünyada iqlim dəyişikliyinə qarşısının alınması beynəlxalq aləmdə sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunması qədər önəmlidir. Çünki proseslərin özbaşına buraxılması ilə dünyamız həlli mümkün olmayan problemlərlə üzləşə bilər. Dünya dövlətləri, nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar təhlükənin qarşısını almağa imkan yarada bilər.

İLHAM ƏLİYEV